

TRNAVSKÝ KOSTOL SV. MICHALA

KLÁRA FÚRYOVÁ

Z iniciatívy Magistrátu mesta Trnava od roku 1994 uskutočňuje SNM – Archeologické múzeum archeologický výskum plochy na južnej strane domu sv. Mikuláša, ohraničenej zo severnej strany tehlovým plotom záhrady arcibiskupského paláca. Mesto od výskumu očakávalo v prvom rade odкрытие základov začiatkom 19. storočia zbúraného kostola sv. Michala – tzv. slovenského kostola, ktorý od 1. polovice 16. storočia slúžil slovenským katolíkom.

Žiaľ, z Trnavy nie je zachovaný starší parcelačný plán, na ktorom by bola označená poloha kostola. Najstarší pôdorys mesta od Štefana Nemečkaya pochádza až z roku 1865. Kostol sv. Michala na ňom už nie je vyznačený. Schematické zobrazenie pôdorysu tohto

kostola sa dochovalo iba na katastrálnej mape Trnavy z roku 1769, kde je zakreslený južnej vedľa farského kostola sv. Mikuláša. Kresba je natoľko náznakovitá, že nie je ani proporčne, ani situačne spoľahlivá. Najlepšiu kresebnú informáciu poskytuje o kostole veduta Trnavy od J. Jägera z roku 1745. Na nej je vyobrazený kostol sv. Michala vpravo od farského kostola ako menšia stavba s jednou vežou nad priečelím, umiestnená v tesnej blízkosti arcibiskupského paláca (obr. 1).

Obr. 1.
Výsek z veduty Trnavy z roku 1745 od J. Jägera s vyobrazeným kostolom sv. Michala

Priestor okolo farského kostola je z archeologického hľadiska mimoriadne zaujímavý. Jedná sa o najvyššiu polohu (154 m n. m.) hradbami ohradeného územia stredovekého mesta. Táto poloha býva označená ako jedno z miest vzniku trhovej osady možno už v 9. storočí (Varsik 1975, 9; Marsina 1985, 87).

Doteraz realizované archeologické výskumy za svätynou farského kostola sv. Mikuláša pri hradbovom múre tieto predpoklady nedoložili, ale osvetlili niektoré okolnosti a technické riešenia výstavby hradieb. Z uvedených výskumov pochádza nález ostrohy z 12. storočia a poklad 105 mincí z 13. storočia (Mézšárosová 1986; 1992, 141).

Podľa našich doterajších poznatkov najstaršou architektúrou polohy bola rotunda sv. Juraja, ktorá tu stála až do 14. storočia, keď ju zrútili pri rozsiahlej renovácii farského kostola. V rokoch 1618 a 1629 nad zvyškami rotundy na severnej strane svätyně dómu vybudovali sakristiu (Radváni 1967, 32).

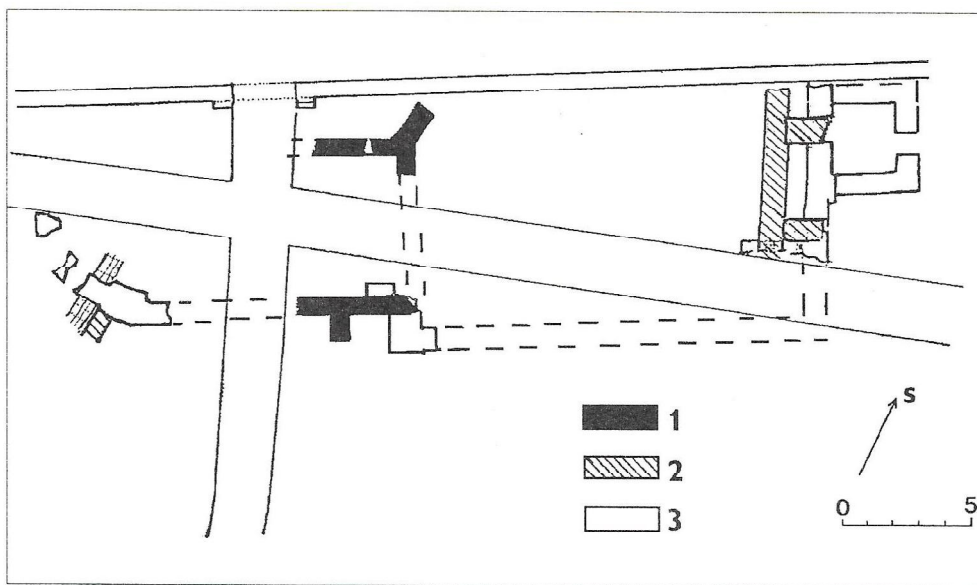
Samotný farský kostol sv. Mikuláša zatiaľ nebol podrobený ani archeologickému, ani architektonickému výskumu. Je viac ako pravdepodobné, že by zodpovedal na otázky o najstaršej sakrálnej architektúre Trnavy.

História slovenského kostola sv. Michala bola v odbornej literatúre viacerými autormi spracovaná s použitím písomných prameňov (Šimončíč 1968, Jankovič 1968, Radváni 1970, Jankovič 1991). Rok vzniku stavby určili na základe tabule, sekundárne zamurovanej do ostenia južného portálu dómu sv. Mikuláša. Tabuľa, na ktorej je meno Pavol Holý, erb (kohút na snope) a rok 1498, mohla byť pôvodne nad vchodom kostola sv. Michala slúžiaceho ako rodinná hrobka. Pavol Holý, nobilitovaný mešťan, kapitán mesta, staviteľ tejto rodinnej hrobky, v roku 1512 odkázal v prípade vymretia svojho rodu celý svoj majetok mestu. V roku 1564 arcibiskup Mikuláš Oláh pri príležitosti určenia bohoslužobného poriadku pre všetky tri národnosti, nemeckú, maďarskú a slovenskú, uvádza, že Slováci majú svoju kaplnku sv. Michala, kde sa stretávajú počúvať Slovo božie, nemôžu teda prekázať Nemcom a Maďarom vo farskom kostole. K prvému zväčšeniu malej kaplnky došlo údajne niekedy v polovici 16. storočia jej predĺžením smerom západným, keď po vymretí rodu Holý slúžila zväčšená krypta aj na pochovávanie slovenských kazateľov (Radváni 1970, 12). Stále malá kaplnka nestačila slovenským katolíkom. Kardinál Peter Pázmány vo svojej fundácii z roku 1632 poznamenáva, že deti a ženy musia stáť v zime a dažďi vonku, kde nepočujú ani kazateľa. Preto určili 3 000 zlatých ako fundáciu františkánom na dokončenie obnovy kostola sv. Jakuba pod podmienkou, že pri oltári sv. Michala vo františkánskom kostole budú odbavovať v nedeľu a cez sviatky slovenské kázne a bohoslužby. Priestor v kaplnke sv. Michala stále nestačil, preto v polovici 17. storočia pribudovali širšiu loď. Na tieto práce získali príspevok aj od panovníka Ferdinanda III., ktorý dal v roku 1651 na tento účel vyplatiť 500 zlatých (Archív spolku sv. Vojtecha. Kopácsyho zbierka III. 367). Prístavba pravdepodobne nebola dostatočne veľká, lebo arcibiskup Juraj Szelepcsényi už v roku 1674 dal kostolík zväčšiť a zároveň prebudovať v barokovom slohu. V mestských protokoloch sa uvádza, že za veľkého požiaru Trnavy v roku 1683 kostol sv. Michala vyhorel. Stavbu obnovili, lebo ako vysvitá z účtov kostola, začiatkom 18. storočia zhotovili nový chór a na severnej strane vybudovali sakristiu. Matej Bel sa v *Notitiae Hungariae* (1736) zmieňuje o kostole sv. Michala ako o neveľkej, ale pohodlnej stavbe. Oprava pravdepodobne nebola dobre vykonaná, lebo koncom 18. storočia sa kostol nachádzal v dezolátnom stave. Niektoré múry praskli a pukla aj klenba lode. Cez strechu pretekalo. V roku 1791 museli stavbu uzavrieť. Slovenská strana mestskej samosprávy sa usilovala o renováciu. J. M. Himmer, trnavský murársky majster, vypracoval projekt obnovy a odhadoval opravu kostola v rozpočte 6 162 zlatých. Vysoké daňové bremeno v čase

napoleonských vojen, odchod slovenského kazateľa Alexandra Rudnaya, neskoršieho arcibiskupa, do Ostrihomu, zlá finančná situácia mesta a vôbec nepriaznivé politické okolnosti spôsobili, že napriek snahám Slovákov v roku 1813 kostol sv. Michala zbúrali. Pri búraní praskli klenby farského kostola, preto tehly získané asanáciou sa museli hneď použiť na stavbu oporných pilierov. Inventár kostola sv. Michala včítane bohoslužobných paramentov prevzal farský kostol. Hlavný oltár preniesli do kaplnky pod severnou vežou dómu (Šimončíč 1968, 230).

Z vyššie uvedených údajov je zrejmé, že skúmaná stavba prešla viacfázovým stavebným vývojom. Tomu zodpovedá aj zložitá situácia, s ktorou sme sa stretli počas odkrývania zvyškov sakrálnej stavby. Samotná skúmateľná plocha bola obmedzená nielen nadzemnými stavbami, ale aj 3 m širokým betónovým chodníkom prechádzajúcim pozdĺž celej polohy, vedľa ktorej sa tiahne hlboká štrkom vyplnená komunálna ryha. Touto ryhou, ako sme to neskôr zistili, presekli pozdĺžne celý pôdorys kostola rozbíjúc aj klenbu podzemnej krypty.

K archeologickému výskumu zvyškov kostola sv. Michala sme pristúpili metódou plošného odkryvu ohraničeného plotom arcibiskupského paláca a betónovým chodníkom. Časti architektúry, nachádzajúce sa severne a severovýchodne od chodníka, sme odkryli pomocou sond. Bolo potrebné odstrániť na niektorých miestach až 2 m hrubú vrstvu stavebnej suty pochádzajúcej zo zbúraného objektu, pričom niektoré časti základov sa objavili už 30 cm pod povrchom. Miera deštruovanosti však bola veľmi rôzna. Objavili sa tehlové a kamenné základy, miestami tehlové nadzákladové murivo a tiež aj základové ryhy, z ktorých pri prestavbách alebo asanácii úplne vybrali stavebný materiál. Výskum ešte nie je ukončený, ale už za terajšieho stavu sa dajú rozpoznať jednotlivé stavebné fázy a zásahy (obr. 2).

Obr. 2. Trnava, kostol sv. Michala. Pôdorys odkrytých základov.
1 - kamenné základy z 1. polovice 15. storočia, 2 - zväčšenie kostola v polovici 16. storočia,
3 - prestavba v roku 1674

Obr. 3.
Trnava, kostol sv. Michala.
Pohľad na juhozápadné
nárožie kamennej krypty

Z pôvodnej najstaršej stavby sa zachovala časť do zeme zapustenej architektúry. Podarilo sa odkryť 7 m dlhý úsek severnej časti obvodového muriva s oporným pilierom, juhozápadné nárožie s nárožným pilierom (obr. 3) a časť obvodového muriva v dĺžke 4 m. Na južnej strane bolo v kamennom murive sekundárne vytvorené úzke okno so šikmým ostentím, ktoré pri ďalších rekonštrukciách zamurovali. Zaklenutie okna sa nezachovalo. Žiaľ, východný uzáver kamennej stavby, ktorý by mohol upresniť datovanie tejto najstaršej fázy kostola, zatiaľ nepoznáme. Nachádza sa pod križovatkou dvoch frekventovaných betónových chodníkov. Môžeme však pripustiť, že pôvodná kamenná stavba mohla vzniknúť pred rokom 1498. Takúto úvahu umožňuje do kamenného muriva sekundárne vytvorené úzke okno, ktorého parapet sa nachádza iba 10 cm nad stredovekou niveletou, čo znamená, že okno slúžilo ako otvor do podzemného priestoru vytvoreného pri výstavbe rodinnej krypty. Tehlové nadzákladové murivo tejto druhej fázy sa zachovalo východne od štrbiny okna a rešpektuje jeho východné ostentie. Hrúbka muriva kamennej stavby je 100–110 cm, šírka objektu v interiéri 680 cm. Rozmiestnením oporných pilierov lode stavba pripomína gotický karner a kaplnku sv. Jakuba, objavenú v Bratislave na Námestí SNP. Pisomné správy ju spomínajú prvýkrát v roku 1436 (Hoššo–Lesák 1996, 245).

V snahe zachytiť východný uzáver kamennej kaplnky sme rozšírili výskum východným smerom. Podzemné i nadzemné komunikácie nám umožnili vykonať odkryv až v 6,5 m vzdialenosti na východ od gotických zvyškov stavby. Zachytili sme tu oblúk 110–120 cm širokého tehlového muriva. Oblúk je priamym pokračovaním severného obvodového muriva kamennej svätyne, ale samotné kamenné murivo tu už nepokračuje. Tehlový múr vyka-

Obr. 4.
Trnava, kostol sv. Michala.
Východný uzáver svätyne
z poslednej fázy výstavby

zuje najmenej dve stavebné fázy, ktorými predĺžili svätyňu kostola. Pravdepodobne hneď pri prvej prestavbe narazili na staršie hroby. Súčasne s touto stavbou totiž pribudovali k severnej strane kostnicu zapustenú do zeme. Zachytili sme základy jej východného obvodového muriva, ktoré ohraničovalo hrubú vrstvu ľudských kostí. Základy svätyne aj kostnice sú stavané z tehál a nachádzajú sa v nich opracované gotické kamenné články, rebrá zo staršej stavby. Pri druhej prestavbe vytvorili v interiéri svätyne pilastre, čo svedčí o barokizácii objektu.

Ak porovnáme tieto zmeny s údajmi, ktoré poznáme z písomných správ, prvé predĺženie kostola východným smerom môžeme datovať do polovice 16. storočia a nasledujúcu prestavbu k roku 1674, keď dochádza k celkovej barokovej premene objektu. Základy tehlového oblúku prešli staršie 60 cm široké murivo, ktoré malo smer S-J. Murivo spočívalo na čiernej stredovekej vrstve. Žiaľ, pre absenciu datovateľných nálezov nemôžeme fragment múry presnejšie datovať a ťažko sa dá zistiť aj jeho pôvodná funkcia.

Tie isté stavebné fázy sa dali zachytiť aj pri výskume lode kostola. Vo vzdialenosti 17 m od západného uzáveru kamennej gotickej stavby sme odkryli 100 cm širokú základovú ryhu vyhlbčenú do žltého sprašového podlažia, orientovanú približne v smere S-J. Na západnej strane sa k nej pripájali bloky tehlového muriva o rozmeroch 100 x 200 cm, zapustené do tej istej hĺbky ako základová ryha. V blokoch tehlového muriva boli ako stavebný materiál zabudované úlomky gotických kamenných rebier. Túto konštrukciu na základe totožnosti skladby muriva považujeme za západné priečelie lode kostola, súčasné s prvým východným predĺžením svätyne.

Obr. 5. Trnava, kostol sv. Michala. Pohľad na západný obvodový múr lode kostola

Paralelne so základovou ryhou, 1 m západne, sa tiahne pomerne mohutné (miestami až 130 cm široké) tehlové základové a vo vyšších vrstvách nadzákladové murivo, ktoré pojalo do seba už opísané tehlové bloky a staršie tehlové murivo so zvyškami omietnutého ostenia (pôvodného vchodu ?) (obr. 5). Toto murivo je evidentne najmladšie a povrchové členenie v podobe vystupujúcich polpilierov na západnej strane (v exteriéri) svedčí o tom, že patrí k poslednej barokovej premene kostola. Pred poslednou prestavbou exhumovali niekoľko hrobov, ktoré prekážali pri stavbe nového priečelia. Zo statických dôvodov v mieste vybra- tých hrobových jám základy zapustili až na ich dno, cca o 1 m hlbšie ako inde.

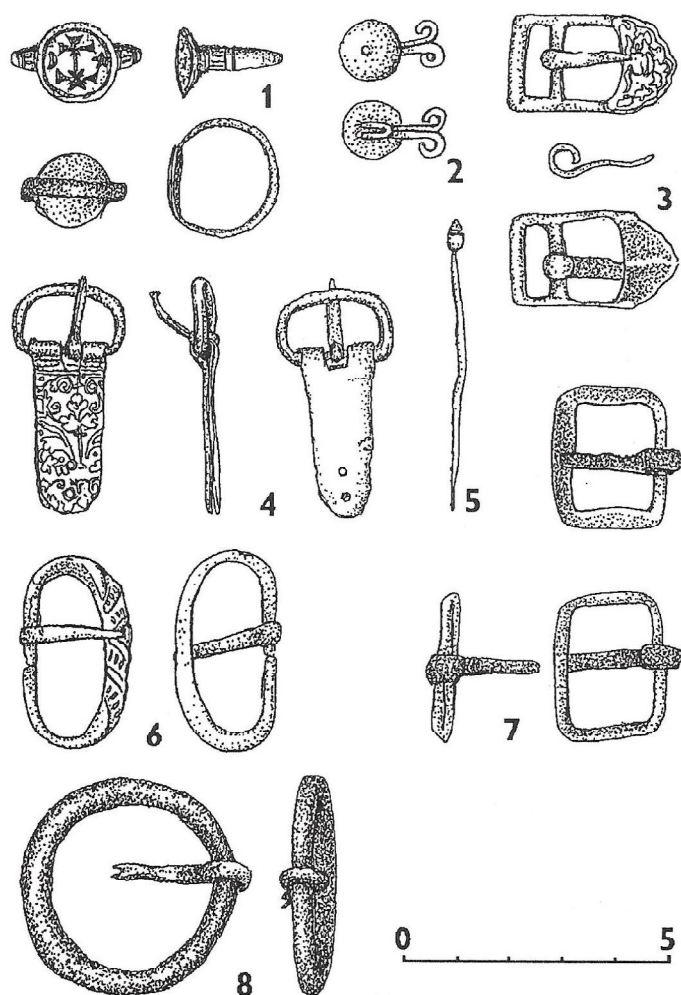
Pred západným priečelím sa podarilo odkryť základové ryhy predsienky o rozmeroch 350 x 300 cm v interiéri. Predsienka je voči gotickej časti objektu umiestnená excentricky, čo spochybňuje odhady ohľadom šírky lode a svätyne. Dĺžka lode v interiéri v poslednej fáze stavby je 19 m a dĺžka svätyne 17 m.

Na skúmanej ploche, hlavne v interiéri lode kostola, bolo odkrytých vyše 20 hrobov. Veľké prestavby a konečná asanácia zameraná na vyťaženie stavebného materiálu spôsobili, že sa zachovali len tie hroby, ktoré boli zapustené až do podlažia. Vo väčšine hrobov boli kostry veľmi silne strávené, preto nemohli byť predmetom antropologického výskumu. V mnohých z nich sa však zachovali kovové, textilné a kožené časti z odevu a z osobných predmetov sklené a drevené korálky z ružencov, medailónky, krížiky. Prevažná väčšina kostier bola orientovaná hlavou na západ. Vyskytli sa hrobové jamy, do ktorých pochovali postupne viacerých jedincov.

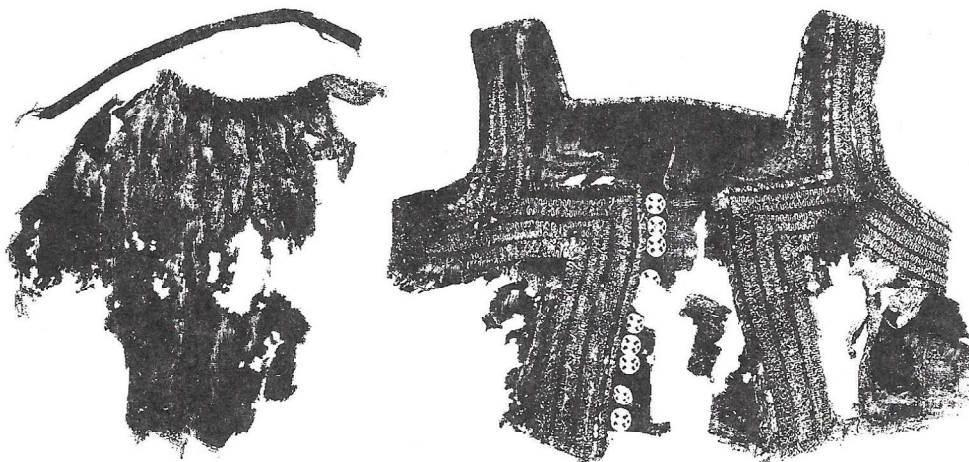
Z charakteru nálezového materiálu z hrobov je zrejmé, že v kostole sv. Michala boli pochovaní v 16.-17. storočí príslušníci bohatších vrstiev obyvateľstva mesta.

Medzi kovovými ozdobami šiat vynikajú jemne zdobené liate a gravírované pracky zo žltého bronzového kovu, strieborné šatové spínadlá a drobné špendlíky so zdobenou hlavičkou z čepca. Strieborný pečatný prsteň s gravírovaným ornamentom s motívom dvojitého kríža, s mesiacom a hviezdami patril pravdepodobne cirkevnému predstaviteľovi. Drobné predmety, kovové súčasti odevu podobného charakteru, sa našli v Brne na Pekařskej ulici. Rozptýlený poklad obsahoval pracky, háčiky, špendlíky. Ranorenesančný ornament viacdielnej pásovej garnitúry (Procházka 1990, obr. 1:18) sa zhoduje s výzdobou kovania opasku spojeného s prackou (obr. 6:4). Brnenský súbor, pochádzajúci zrejme z rozrušenej dielne, je datovaný do 16.-17. storočia (Procházka 1990, 104).

Z nálezov textílií sa najucelenejšie zachovala horná časť zamatových šiat zdobená prišívanými paličkovanými čípkami a so striebornými tepanými gombíkmi v strede so vsadenými bezfarebnými sklíčkami. Gombíky zakrývali obvyklý háčik. Spolu s nimi sa v tomto

Obr. 6. Trnava, kostol sv. Michala. Strieborný prsteň a kovové súčasti odevu

Obr. 7. Trnava, kostol sv. Michala. Textilné zvyšky z 2. polovice 17. storočia

hrobe zachoval aj fragment blúzky z jemného tkaniva, ktoré bolo okolo krku nazberkané a zosilnené tenkou tkanou šnúrkou (obr. 7). K výbave patrili sklené korálky ruženca a malý strieborný krížik. V zásype hrobu sa našla minca Leopolda I. z roku 1679.

Vo viacerých hrobách mužov sa zachovali kovovým vláknom pretkávané stuhy pôvodne vodorovne husto prišívané na kabátec a takisto aj textilné gombíky. Takto zdobený mužský odev vidíme na portrétoch mužov (napríklad Gabriel Bethlen, palatín Juraj Thurzo) v prvej polovici 17. storočia. V hrobe datovanom mincou Rudolfa I. z roku 1600 sa našiel fragment čelenky. Na páse tkaniva (2 cm širokom) boli v tvare kvetov pripevnené drobné biele korálky zo sklenej pasty. Stred kvetín bol zvýraznený červenými granátovými očkami a drobnými zlatými platničkami. Jednotlivé kvietky aj celá čelenka holi lemované špirálovite stočeným tenkým drôťikom. Podobné čelenky sa našli pri výskume kostolného cintorína v Tiszaörvény (Maďarsko). Ďalšie zvyšky sú známe z lokalít Debrecín, Vámosalya, Szada. Považujú sa za súčasť oblečenia žien strednej šľachty v 16. a 17. storočí (Horváth 1970, 158). Na našom území sa fragmenty čeleniek zdobených korálkami našli na výskume v Košiciach-Krásnej, kde boli zistené v 28 hrobách. Belo Polla v rámci vyhodnotenia týchto nálezov poukázal na to, že v stredoeurópskom kontexte sa tieto čelenky javia ako bežné a často používané súčasti odevu a nemožno ich viazať k nejakej etnickej skupine (Polla 1986, 288).

Aj uvedená malá ukážka hrobového inventáru z kostola sv. Michala v Trnave dobre charakterizuje úroveň bohatších vrstiev obyvateľstva mesta v čase jeho najväčšieho rozkvetu.

Intenzívne pochovávanie v interiéri kostola spolu so stavebnou a asanačnou činnosťou spôsobili, že v priestore kostola sa nezachovali žiadne stredoveké ani staršie kultúrne vrstvy, s ktorými sme v tejto polohe právom počítali.

Napriek torzovitosti odkrytých stavebných zvyškov a ich neúplnému odkrytiu môžeme na záver zhrnúť nasledujúce zistenia. Kostol sv. Michala v Trnave mohli vybudovať už pred rokom 1498, keď vznikla gotická kamenná kaplnka. K roku 1498 ju Pavol Holý dal prebudovať na rodinnú kryptu. Pri ďalšej prestavbe v polovici 16. storočia predĺžili svätyňu a pribudovali loď kostola. V tom čase mohla vzniknúť aj veža, ktorú niesli piliere situované kolmo na západnú fasádu kostola. Pri tejto prestavbe okrem tehál použili aj opracované kamene z gotickej kaplnky, ktorú rozobrali skoro až po základy. Posledná prestavba už ne-

priniesla zásadnejšie zväčšenie, aspoň čo sa týka dĺžky kostola (šírku nepoznáme). Loď predĺžili o 1 m a pribudovali pred západnú fasádu predsienku. Táto posledná, baroková fáza sa už v niektorých parametroch podobala pôdorysu, ktorý vypracoval J. M. Himmer ako podklad k celkovej renovácii slovenského kostola v Trnave.

LITERATÚRA

- Archív Spolku sv. Vojtecha, No 199/C. Kopácsyho zbierka III.
BEL, M. 1736: Notitia Hungariae novae II. Viedeň, 77.
HORVÁTH, B. 1970: A tiszadörvényi pártá és pártáöv. FA XXI, s. 157-168.
HOŠŠO, J. - LESÁK, B. 1996: Archeologický výskum predrománskej rotundy a karnera zaniknutej osady sv. Vavrinca v Bratislave. Archaeologia historica 21, s. 241-251.
JANKOVIČ, V. 1968: Kostol sv. Michala v Trnave. In: Monumentorum tutela 2, s. 225-226.
JANKOVIČ, V. 1991: Ideové a spoločenské pomery v Trnave za sto rokov pred založením univerzity. In: Trnava 1988, s. 52-57.
MARSINA, R. 1985: Najstaršie mestá na Slovensku na základe historických dokladov. Archaeologia historica 10, s. 87-88.
MÉZSÁROSOVÁ, K. 1986: Výskum historického jadra Trnavy. AVANS v roku 1985, Nitra.
MÉZSÁROSOVÁ, K. 1992: Nález mincí z 13. storočia v Trnave. Slovenská numizmatika XII, Nitra, s. 141-170.
POLLA, B. 1986: Košice-Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Bratislava.
PROCHÁZKA, R. 1990: Kovové predmety z výbavy stredovekého meštána z výzkumu v Brně - Pekařské ulici. Archaeologia historica 15, s. 99-109.
RADVÁNI, H. 1967: Románska kaplnka sv. Juraja v Trnave. Ochrana prírody a pamiatok 5, s. 32.
RADVÁNI, H. 1970: Z minulosti slovenského kostola sv. Michala v Trnave. Správy Západoslovenského múzea v Trnave 7, s. 7-13.
ŠIMONČIČ, J. 1968: Kostol sv. Michala v Trnave. In: Monumentorum tutela 2, s. 227-232.
VARSIK, B. 1975: Vznik Trnavy a rozvoj mesta v stredoveku. In: Trnavský zborník I. Bratislava, s. 9-29.

DIE KIRCHE ST. MICHAEL IN TRNAVA

Klára Fűryová

Das Ziel der Forschung war die Freilegung der Fundamente der Anfang des 19. Jahrhunderts abgerissenen Kirche St. Michael. Seit Beginn des 16. Jahrhunderts diente sie slowakischen Katholiken in Trnava. Die Geschichte der kleinen Kirche wurde unter Verwendung von schriftlichen Quellen in der Fachliteratur bereits bearbeitet (Šimončič 1968, Jankovič 1968, Radváni 1970). Die Entstehung des Baues bestimmten sie anhand einer in die Wandung des Südportals des St. Nikolausdoms eingemauerten Tafel mit dem Jahr 1498. In diesem Jahr ließ sich Pavol Holý, Stadthauptmann, eine Familiengruft bauen. Aus Archivmaterialien erfahren wir von mehreren Vergrößerungen und Umbauten des Objektes. Mitte des 16. Jahrhunderts wurde die Gruft verlängert. 1674 wurde die Kirche noch vergrößert und im Barockstil umgebaut. Ende des 18. Jahrhunderts befand sie sich in einem so desolaten Zustand, daß sie 1791 geschlossen werden mußte und auch trotz ernsthafter Bemühungen der Slowaken um ihre Erhaltung 1813 abgerissen wurde.

Die freigelegten Reste der Architektur spiegelten eine komplizierte mehrphasige Bauentwicklung wider, die der untersuchte Bau durchlief. Es wurde der westliche Teil der ältesten gotischen Phase der Kirche entdeckt, der aus Stein mit Stützmauern errichtet war. Das sekundär geschaffene Fenster an der Südseite zeugt davon, daß die Gruft erst in den vorhandenen Bau eingebaut wurde, der schon vor 1498 entstanden sein konnte. Mitte des 16. Jahrhunderts wurde die Steinkapelle im oberirdischen Teil zerlegt und die bearbeiteten Steine bei der Vergrößerung des Kirchenschiffs und der Verlängerung des Sanktuariums in östlicher Richtung verwendet. Der letzte, ein Barockumbau bedeutete für das Bauwerk keine grundsätzliche Vergrößerung, nur das Kirchenschiff wurde um 1 Meter verlängert und vor dem Westgiebel wurde ein Vorraum angebaut.

Im Innern der Kirche wurden Gräber freigelegt, in denen sich Metall-, Textil-, und Lederteile der Kleidung und persönliche Gegenstände wie Glas- und Holzperlen von Rosenkränzen, kleine Medaillons, Kreuzchen erhalten haben. Aus dem Charakter des Fundmaterials geht hervor, daß die Bestatteten zu den reichsten Bevölkerungsschichten der Stadt im 16.-17. Jh. gehörten (Abb. 6, 7).